

Türkiye’de Dinî Değerler ve Siyaset İlişkisi: Dinî Cemaatlerin Oy Tercihi Üzerine Bir Araştırma

Mehmet Mazhar YILDIZ¹

Received: Feb 17, 2024

Reviewed: Feb 29, 2024

Accepted: Mar 3, 2024

Öz

Seçmen davranışını ele alan araştırmacılar, seçmenin oy tercihini yönlendiren farklı değerleri ortaya koymuşlardır. Bunlar içerisinde dini değerlerin önemli bir yönlendirici olduğu konusunda da hemfikirliler. Bunun en belirgin örneği 2023 yılı seçimleri öncesinde yaşandı. Seçimlere az bir zaman kala bazı dini cemaatler birbiri ardına oy verecekleri siyasal partileri kamuoyuna duyurdular. Böylelikle dini değerler ve oy tercihi arasındaki ilişki gözler önüne serilmiş oldu. Ancak oy tercihinin tek bir kaynaktan beslenmediği araştırmacılar tarafından sıklıkla dile getirilmiştir. Bu çalışmada da dini cemaatlerin oy tercihlerinin dini değerlerden beslendiği baştan kabul edilmekle birlikte bu değeri ortaya çıkaran veya bu değeri besleyen diğer faktörlerin neler olduğu üzerinde durulmuştur. Bu kapsamda dini cemaatlerin Diyarbakır temsilcileriyle yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirildi. Elde edilen bilgiler, dini cemaatlerin oy tercihlerinin salt inanç temelli olmadığını ortaya koymuştur. Özellikle Tek Parti dönemi din politikalarının dini cemaatler üzerinde oluşturduğu travmaların oy tercihinde önemli bir parametre olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca adayların siyasal mezheplerinin bu travmanın artması veya azalmasıyla doğrudan bir ilişkisi olduğu da saptanmıştır. Bununla birlikte aday sayısının az olduğu durumlarda dini cemaatlerin ehven-i şer anlayışını referans aldıkları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Siyasal katılım, Dinî cemaatler, Oy tercihi, Dinî değerler, Diyarbakır

Recommended citation:

Yıldız, M. M. (2024). Türkiye’de Dinî Değerler ve Siyaset İlişkisi: Dinî Cemaatlerin Oy Tercihi Üzerine Bir Araştırma. *International Journal of Kurdish Studies* 10 (1), 202-224,

DOI: <https://doi.org/10.21600/ijoks.1438584>

¹ Corresponding Author, Ph.D., Research Assistant, Dicle University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Türkiye. E-mail: mehmetmazhar.yildiz@dicle.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8417-4504>

The Relationship Between Religious Values and Politics in Türkiye: Research on the Voting Preference of Religious Communities

Abstract

This study investigates the voting preferences of religious communities with a standardized structure in Türkiye. The results of the qualitative research conducted in Diyarbakır with “six” religious congregations that declared that they would support the People's Alliance and “one” religious congregation that declared that they would support the Nation's Alliance before the 2023 elections revealed that religious values are dominant in the vote preferences of religious congregations. However, when we look at the reasons for the emergence of their values, we see that it is not based solely on faith; the religious ideology that emerged as a result of the political traumas caused by the religious policies of the single-party period on the religious community is an important reference point in the vote preference of religious communities. Due to the low number of candidates in an election with few candidates, an understanding of the lesser of two evils was adopted.

Keywords: Political participation, Religious communities, Voting preferences, Religious values, Diyarbakır

Giriş

Türkiye’de dindarlık üzerine yapılan bir araştırmada, katılımcıların %95’inin Allah inancı taşıdıkları ve %44’ünün ise dinî grup ve cemaatlerin kuvvetli olduklarına inandıkları sonucuna ulaşılmıştır (Çarkoğlu ve Kalaycıoğlu, 2009:17). Allah’a olan inanç, dinî cemaatlerin varlığının esas kaynağıdır ve dinî cemaatlerin sosyal yaşam içerisinde sahip oldukları güç, kişi ile Allah arasındaki bağı sağladıkları/sağlamlaştırdıkları düşüncesinden beslenmektedir. Allah’a karşı görevlerini yerine getirmek isteyen kişiler, bu konuda ihtiyaç duydukları yardımı dinî cemaatlerden talep edebilmektedirler. Bu durum dinî cemaatleri dinî konularda bir otorite veya bir onay makamı haline getirmektedir. Bununla birlikte, özellikle dinî değerlerin sosyal yaşamla iç içe olduğu toplumlarda dinî cemaatler, dinsel dışında, sosyal yaşamın ihtiyaç duyduğu konularda da- husumet veya kan davalarının sulha ulaşması vb.- görevler üstlenmektedirler. Böylelikle dinî cemaatler ve bireyler arasındaki ilişki dinsel alanın dışına taşmaktadır (Çaha, Aktay, Kentel, ve Yelken, 2011).

Dinî cemaatler ve bireyler arasındaki ilişkinin dinsel alanın dışına taşıdığı ve dinî cemaatlerin yönlendirici rol üstlendiği konulardan biri de siyasal meselelerdir. Din ve siyaset ilişkisinin tarihsel süreci seçim sandığının kendisi kadar eskiye dayanmaktadır (Esmer ve Pettersson, 2009:1). Üstelik bu gerçeklik gelişmiş olsun olmasın tüm toplumlarda farklı ölçülerde mevcuttur. Türkiye siyasal tarihi de din temalı siyasal pratiklerin- gerek geleneksel gerekse geleneksel olmayan- sıklıkla tekrarlandığı bir süreci barındırmaktadır.

Din ve siyaset arasındaki ilişkinin bariz örneklerinden biri 2023 yılı seçimlerinde yaşandı. Partilerin bir araya gelerek oluşturdukları ittifaklar üzerinden siyasal rekabetin olduğu bir ortamda kurumsal yapıya sahip dinî cemaatler oy vereceklerini iddia ettikleri partileri ve ittifakları birbiri ardına kamuoyuna deklare ettiler. Bu durum siyasal tarafgirlik üzerinden din ve siyasal davranış özellikle oy verme davranışı arasındaki ilişkiyi tüm çıplaklığıyla kamuoyuna açık hale getirdi. Dolayısıyla ortada böyle bir gerçeklik mevcutken dinî cemaatlerin oy verecekleri partileri belirlemeleri/buna karar vermeleri/bunu deklare etmeleri Türkiye'de dinin oy tercihi üzerindeki etkisini anlama bakımından ele alınması gereken zorunlu bir konu haline gelmektedir.

Yöntem ve Sınırlılıklar

Araştırmayla ilgili fikri alt yapının oluşumunda 2023 yılının Mayıs ayında gerçekleşen Cumhurbaşkanlığı ve genel seçimleri öncesi farklı dinî cemaatlerin oy verecekleri ittifakları - Millet ve Cumhuriyet - kamuoyuna deklare etmeleri etkili olmuştur. Buradan hareketle din/inanç ve siyaset ilişkisi ile ilgili gerekli literatür çalışması yapılmış ve oy verme davranışı ve din/inanç üzerine yapılan çalışmaların iki kategoride ele alındığı sonuncuna ulaşılmıştır. Birincisi, farklı inanç ve mezhep gruplarına mensup seçmenlerin seçim tercihlerini karşılaştıran çalışmalardır. İkincisi ise oy tercihi ile dindarlık düzeylerinin ilişkilendirildiği çalışmalardır (Esmer ve Pettersson, 2009:11).

Ancak din/inanç ve oy tercihi arasındaki ilişkide sadece dinî değerlerin seçmenin oy tercihi üzerinde ne ölçüde etkili olduğunu ölçmek gerçekten zor bir durumdur. Çünkü seçmenin oy tercihi, genetik yapıdan cinsiyete, etnik kimlikten eğitim düzeyine, ekonomik koşullardan adayların dinî kimliklerine ve seçmenin dindarlık düzeyine kadar farklı dinamiklerin birleşimine göre şekillenmektedir. Ne var ki oy tercihi araştırılan öznenin kurumsal yapıya sahip dinî

cemaatler olması dinin bu noktada önemli bir referans olduğunu aşikâr kılmaktadır. Ancak yine de din dışındaki araçların olup olmadığı ise üstünde durulması gereken önemli bir konu olmaktadır. Buradan hareketle bu çalışmada Türkiye’de 2023 yılında gerçekleşen seçimlerde dinî cemaatlerin siyasal alanda oynadıkları aktif rol göz önünde bulundurularak oy tercihlerinin ne ölçüde dinî değerlerle belirlendiği ve varsa din dışındaki dinamiklerin bu süreçte nasıl bir rol oynadığı araştırılmaktadır.

Araştırmaya dâhil edilen dinî cemaatlerin belirlemesinde şu sınırlılıklara dikkat edildi. İlk olarak; bu çalışmada “dinî cemaat” sıfatı ile ilgili bir tanımlama yapılmamış, araştırmaya katılan katılımcıların kendilerini dinî bir cemaat olarak kabul etmeleri yeterli görülmüştür. Ancak çalışmanın Türkiye’de din ve siyaset ilişkisi bağlamında ele alınabilmesi adına, araştırmaya dâhil edilen dinî cemaatlerin Türkiye çapında kurumsal bir yapıya sahip olmalarına- birden fazla bölgede teşkilatlanmış olmalarına ve kamuoyunda tanınır olmalarına- ayrıca dikkat edildi.

İkinci olarak, yapılan araştırmalar Türkiye’de kişilerin belirli sebeplerden dolayı oy verecekleri partileri açıkça ifade etmekten çekindiklerini ortaya koymuştur (Yanatma, 2018:29; Turan, 2023). Araştırma esnasında da bu türden çekincelerin ortaya çıkmaması veya en aza indirilmesi adına araştırmaya dâhil edilen dinî cemaatlerin oy verecekleri partileri/ittifakları seçimlerden önce kamuoyuna deklare etmiş veya söylemleri/yayınlarıyla bunu büyük ölçüde belli etmiş olmalarına dikkat edildi.

Üçüncü olarak, araştırmaya dâhil edilen dinî cemaatlerin kurumsal bir karar neticesinde siyasal tutumlarını kamuoyuna deklare etmiş olmaları ve bu konuda herhangi bir görüş ayrılığının da kamuoyuna yansımamış olmasından hareketle araştırmaya dâhil edilen her bir dinî cemaatin tek bir ildeki temsilcisiyle yapılacak görüşmelerin dinî cemaatlerin kurumsal tutumunu yansıtacağı varsayılmaktadır. Bu sebeple araştırmanın çalışma sahası olarak Diyarbakır ili belirlenmiştir. Ayrıca Diyarbakır’daki siyasal tercihin büyük ölçüde etnik değerler üzerinden şekilleniyor olması ve bunun dinî cemaatlerin siyasal tutumlarıyla zıt yönlerde olması da dikkate alınarak bu noktada etnik ve dinî değerlerin karşı karşıya gelmesi durumunda hangisinin daha öncelikli tutulduğu da üzerinde durulan başlıklardan biri olmaktadır.

Dördüncü olarak, araştırmaya dâhil edilen katılımcı sayısının belirlenmesinde herhangi bir istatistiksel hesaplama yapılmamıştır. Yukarıda verilen sınırlılıklar göz önünde bulundurularak

sekiz katılımcı ile yapılacak araştırmanın dinî cemaatlerin siyasal değerlerini anlama bakımından yeterli olacağı varsayılmaktadır.

Son olarak, bu çalışmada din referanslı siyasal davranışın tarihsel süreci veya bunun tam olarak nasıl oluştuğunu izah etmek gibi bir amaç da güdülmemektedir. Aksine, insanlar için dinî değerlerin hem bir değer hem de bir değer kaynağı olarak başından beri var olduğu ve bireylerin sahip oldukları değerlerin onların davranışlarının üzerinde yönlendirici bir rolü olduğu (Rokeach, 1973) en başından kabul edilmektedir. Böylelikle ele alınan konunun saf tarihsel bir perspektiften soyutlanıp siyaset bilimi etrafında tartışılmasına olanak sağlanmıştır.

Bu sınırlamalar sonucunda Diyarbakır ilinde faaliyetleri olan ve kurumsal bir kimliğe sahip sekiz dinî cemaatin kamusal alanda temsil edildiği sivil toplum örgütlerinin yöneticilerinden randevular talep edildi. Randevu taleplerini kabul eden yedi sivil toplum örgütü yöneticisiyle ön görüşmeler yapıldı. Bu ön görüşmelerde muhataplara araştırmanın amacı, çerçevesi ve soruları ile ilgili bilgiler verildi. Sonrasında asıl görüşmeler için her bir katılımcıdan randevular talep edildi. Belirlenen tarihlerde yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler, yüz yüze ve maksimum yarım saatle sınırlandırılarak katılımcının izni doğrultusunda ses kaydı alınarak gerçekleştirildi.

Ses kayıtları deşifre programları üzerinden yazıya dökülerek elde edilen bulgular nitel araştırma yöntemlerinin bir parçası olan betimsel analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Bu sayede din ve siyaset ilişkisini ele alan teoriler ile mülakatlardan elde edilen bilgiler harmanlanarak dinî cemaatlerin oy verme davranışlarını tetikleyen gerekçelerin ne ölçüde dinî referanslara dayandığı ve din/inanç dışındaki faktörlerin neler olduğu sorgulanmıştır.

Bir Oy Parametresi Olarak Dinî Değerler

Din ve siyaset ilişkisinin temelinde kişilerin dinî değerlere bağlılıkları ve bu değerleri referans alarak bir siyasal davranış ortaya koyma fiil(ler)i vardır (Esmer & Pettersson, 2009: 11-12, Gennerich ve Huber, 2021: 6). Diğer bir deyişle siyasal davranışların nedenleri ile ilgili tartışmaların bir ayağında kişilerin sahip oldukları dinî değerler vardır. Dolayısıyla din ve oy tercihi arasındaki ilişkiye değinmeden önce dinin toplumsal zeminde sahip olduğu alana bakmak

faydalı olacaktır. Bu da bize dinin, bireylerin yaşamları içerisinde ne derece var olduğunu gösterecektir.

19. yüzyıl filozofları Auguste Comte, Herbert Spencer, Émile Durkheim, Max Weber, Karl Marx ve Sigmund Freud ‘un görüşleri bu noktada bir başlangıç noktası olarak kabul edilebilir. Bu filozoflar modernleşmeyle yaşamın bilim üzerinden sorgulanacağına, böylelikle kişilerin kutsaldan uzaklaşacağına ve neticede seküler değerlere yönelimin artacağına inanıyorlardı (Norris ve Inglehart, 2011:3). Bu görüşün geçerliliği özellikle 2001 yılındaki İkiz Kuleler saldırısından sonra din ve siyasal davranış ilişkisinin sorgulanmasıyla birlikte Dünya Değerler Araştırması (*World Value Survey*) bünyesinde yapılan seri araştırmalar ile test edildi. Doğal olarak sekülerleşmenin ölçülmeye çalışıldığı bir durumda dindarlığın ne ölçüde arttığı veya azaldığı ile ilgili saptamalar elde edildi. Seri halinde yapılan araştırmalarla; bazı ülkelerin kısmen seküler hale büründüğünü ortaya koymuşsa da geri kalan—özellikle ekonomik gelişmişlik endeksleri daha düşük— toplumların daha çok dindarlaştığı sonucuna ulaşıldı (Norris ve Inglehart, 2011:4). Yani eldeki veriler, dinden bir uzaklaşma olmadığını, aksine dinî değerlerin birey davranışlarını anlama noktasında hâlâ önemli bir referans olduğunu ortaya koymaktaydı.

Bireylerin dinî değerlere olan bağlılıklarının saptanmasıyla siyasal davranışların dinî değerler üzerinden açıklanmasının da önü açılmış oldu. Bu noktada din-siyaset ilişkisinin kaçınılmaz olarak bir birlikteliğinin olduğunu söylemekte fayda var (Mardin, 2019:155). Çünkü yapılan uluslararası araştırmalar -az veya çok- farklı oranlarda da olsa katılımcı ülkelerde dinî değerleri önemseyen bir kesimin varlığını ortaya koymaktadır. Örneğin; Türkiye’de kendini dindar olarak tanımlayanların oranı yüzde 66 oranında olurken bu oran Almanya için yüzde 48, İran için yüzde 83 ve Japonya için ise yüzde 14,3 olmuştur. Bununla birlikte siyasi partilerin veya seçimlerin olmadığı, dinî hukukla yönetilen bir sisteme sahip olmaya verilen destek sırasıyla Türkiye için 30,6, Almanya için yüzde 1, İran için yüzde 78,4 ve Japonya için yüzde 1,4 oranında olmuştur (World Value Survey, 2017-2021). Pew Research analizine göre dünyadaki 196 ülkenin üçte biri dinî semboller içeren ulusal bayraklara sahip. Bu kategorideki 64 ülke bayrağının yaklaşık yarısında Hıristiyan sembolleri (%48) ve yaklaşık üçte birinde ise İslam dinine ait semboller (%33) bulunmaktadır (Theodorou, 2014). Geline nokta elimizde genel kabul gören iki olgunun olduğunu söyleyebiliriz. Birincisi, toplumların tümüyle seküler hale gelmediği, yani

dinî değerlere bağlılığın hâlâ devam ettiği ve bireylerin siyasal davranışlarının kaynağının sahip oldukları dinî değerler ile ilişkili olduğudur.

Din ve siyasal davranış arasındaki ilişkisinin varlığının kabul edilmesinden sonra üzerinde durulması gereken diğer bir nokta ise bireylerin hangi siyasal davranış(lar)ı üzerinden bu ilişki ile ilgili bir çıkarımda bulunulabileceğidir. Diğer bir deyişle sayısız siyasal davranış içerisinde hangisinin ele alınması bu ilişkiyi daha açık hale getirecektir? Bu konuda yapılan araştırmalara bakıldığında oy tercihinin diğerlerine göre daha öncelikli olduğu görülmektedir. Bu noktada oy verme davranışı, siyasal eğilimlerin en sık ve düzenli görülen şekli olması bakımından diğer siyasal davranış biçimlerinden daha öncelikli olmaktadır (Verba, Nie, ve Kim, 1978:310).

Bu noktada yapılan çalışmalara bakıldığında din ve oy davranışının iki kategoride incelendiği anlaşılmaktadır. Birincisi, herhangi bir inanç grubu ile oy verdikleri partiler arasındaki farklılaşma ya da benzeşme üzerinden şekillenen araştırmalardır. Bu araştırmalarda Protestan ve Katolik (Abellán, 2023; Jones, 2004) veya Alevi ve Sünni (Çarkoğlu ve Bilgili, 2012) gibi mezheplerin siyasal değer farklılıkları saptanmıştır. İkincisi ise, kişilerin dindarlık düzeylerine göre siyasal tercihlerinin nasıl değiştiği ile ilgili araştırmalardır (Esmer ve Pettersson, 2009). Mesela; Türkiye için düşünüldüğünde dinî değerleri daha çok önemseyenlerin genel olarak merkez ve sağ partiler etrafında toplanmaları ve dinî değerleri diğerlerine göre daha az önemseyenlerin ise sol ve liberal partilere yönelmiş olması bu durumu açıklamaktadır (Altınbaş, 2020).

Dindarlık noktasında farklı uygulamaların olduğunu söylemekte fayda var. Bu noktada Batılı kaynaklara bakıldığında, kiliseye katılım dindarlık için bir ölçü olmuştur (Esmer ve Pettersson, 2009:13). Başka bir ölçümde ise dindarlık; dinî değerler, dinî katılım ve dinî inanç olarak üç kategoride incelenmiştir (Norris ve Inglehart, 2011:41). Türkiye’de yapılan araştırmalarda da benzer durumun olduğunu söyleyebiliriz. Bu araştırmalarda dindarlık Batılı araştırmalardaki gibi dinî inancı ortaya koyan namaz kılma, oruç tutma gibi pratikler (Yıldız, 2023:108; Nişancı, 2023) üzerinden tanımlanmıştır. Ancak dindarlık kavramının sübjektif yönü olmasının yanında “ibadetlerin gizliliği” hassasiyeti Müslümanlık için genel bir ilkedir. Durum böyle iken din-siyaset ilişkisi üzerinden seçmenin, partilerin veya siyasal aktörlerin ne derece dindar olduklarını sorgulamak yerine dinî değerlere sahip olma veya sahip olmama şeklinde yapılacak bir tasnif işleri daha da kolaylaştıracaktır. Bu noktada kimlerin, ne şekilde dindar

olduğu ile ilgili bir açıklamaya mahal vermeden herhangi bir dinî inanç, pratik ve duygu yönünün olması dinî değerlere sahiplik için yeterli olacaktır.

a) Türkiye’de Dinî Değerler ve Oy Tercih

Türkiye’de din ve siyaset ilişkisi biri doğal, diğeri yapay olmak üzere iki ana kaynaktan beslenmektedir. Bunlardan birincisi ve doğal olanı toplumsal yapıdır. Yani Müslüman toplum yapısının kaçınılmaz bir sonucu olarak din, siyaset üzerinde doğal bir söz hakkına sahiptir ve Türkiye’de seçmenin oy tercihini belirleyen önemli parametrelerden biridir (Güneş Ayata ve Ayata, 2002). İkincisi ve yapay olanı ise, dinin siyaset üzerindeki aktörlüğünü perçinleştiren Cumhuriyet dönemi resmî ideolojisinin gerekli kıldığı dinî değerlerden soyutlanmış bir devlet inşasıdır. Yani dinî değerlerin belirleyici olmadığı bir toplumsal yapı oluşturma çabası olmuştur. Bu çabanın omurgasını oluşturan süreç 1923-1950 yılları arasındaki Tek Parti dönemidir. Bunun yanında seksenli ve doksanlı yıllardaki Kemalist yaklaşım, özellikle de 28 Şubat süreci dinî değerlere sahip kesimler için kime oy verilmemesi gerektiği noktasında kalıcı bir bellek oluşturmuştur.

Türkiye siyasal tarihi için 1923-1950 yılları laikleşme süreci olarak da kabul edilebilir. Halifeliğin kaldırmasından “Devletin dini İslam’dır.” maddesinin Anayasadan çıkartılmasına, Latin harflerinin kabulünden ezan ve Kur’an’ın Türkçe okutulmasına ve din görevlilerinin kılık kıyafetlerinde yapılan değişikliğe kadar dinî değerler ve toplum arasındaki bağı sağlayan tüm olgular birbiri ardına kaldırılmış veya laikliği destekleyecek işlevsel hale dönüştürülmüştür. Gelen aşamada ise din olgusu halkın toplumsal ve siyasal yaşamından çıkartılamamış; aksine din ve siyasal mekanizma arasındaki bağ daha da güçlenmiştir. Ayrıca din olgusu muhafaza edilmesi gereken bir değer haline gelerek, dinî değerlere sahip seçmen için kalıcı bir referans noktası olmuştur.

Günümüzde CHP ve dinî değerlere sahip kesim arasındaki mesafenin arka planında bu politikaların olduğu söylenebilir. Bunun en açık örneklerini CHP’nin yarıştığı seçimlerde görmekteyiz. Her seferinde Kemalist ideolojinin dinî değerlere yaklaşımı noktasında eleştirilerin odağı haline gelen CHP, bu durumdan kaynaklı olarak nerdeyse dinî değerlere sahip seçmenin hiç uğramadığı bir parti haline gelmiş olup rakiplerinin dinî değerlere -az veya çok- sahip olması durumunda rakiplerinin tercih edilme şanslarını büyük ölçüde artırmaktadır. Örneğin; Kemalist

ideolojinin Cumhuriyet inşasında görünmez/yok sayılan dindar kesim Demokrat Parti’nin (DP) seçimleri kazanmasıyla görünür bir hal almıştır (Çaha, 2008:176). Diğer bir deyişle dinî eğitim alan, Kur’an okuma, dinî bilgiye ulaşma gibi siyaset eliyle üstü örtülmüş dinî değer üstündeki örtü yine siyaset eliyle kısmen de olsa çekilmiş ve kişilere dinî değerlerini yaşama imkânı sunulmuştur (Çaha, 2005:476). Bu gelişme siyasal partiler için -sol frekansta olsa bile- dindar seçmenin varlığının kabulünü zorunlu kılmıştır. Dahası bu grubun desteğini almak için yani siyasi kazanımlar elde edebilmek için din, üstüne politikalar geliştirilen bir olgu haline gelmiştir². DP döneminde gerçekleşen ezanın Arapça okunmaya başlanması ve cami inşaatları, sonraki dönemlerde dinin özel yaşamın yanında kamusal alanda da bulunmasını gündeme getirmiştir. Bu durum 28 Şubat döneminde kısmen sekteye uğramış olsa da 2002 yılında Ak Parti’nin tek başına iktidar olması, dinî değerlerin siyasetin neredeyse her alanında hâkim olması bakımından bir milat olarak kabul edilebilir.

Dinî Cemaatlerin Oy Verme Davranışı

Yukarıda da ifade edildiği gibi dinî cemaatler de diğer sosyal gruplar gibi esasında bir seçmen kitlesidir ve siyasetin herhangi bir türüne iştirakleri garipsenecek bir durum değildir. Ancak Türkiye’de gerek din gerek siyaset gerekse de etnik kimlik gibi farklı kutuplaşma bulutlarının her an yağmur indirebileceği bir toplumsal yapının mevcut olması ve Türkiye siyasal tarihinin farklı evrelerinde bir yandan dinî değerlerin yok sayılmasını planlayan Kemalist ideoloji ile diğer tarafta dinî değerleri koruma güdüsüyle hareket eden kesim arasında geçmişten günümüze devam eden mücadele aslında dinî cemaatlerin oy tercihleri ile genel geçer bir varsayımı ortaya koymaktadır. Bu başlık altında da bu varsayımların ne derece güçlü ve tutarlı oldukları üzerinden durulmaktadır.

a) Oy Verilen Partilerin Kamuoyuna Deklare Edilmesi

Dinî cemaatlerin siyasal tercihlerini kamuoyuna deklare etmeleri, onların siyasal alanda aktif bir rol oynamaları anlamına gelir. Peki dinî cemaatler siyasal tercihlerini niçin kamuoyuna

² Din burada önemli bir faktör olarak ele alınmakla birlikte tek başına seçmen oy tercihini belirleyen bir parametre olarak sunulmamaktadır. Bunun en bariz örneklerini çok partili seçimlerde din temalı partilerin aksine CHP’den kopan DP’nin 1950 seçimlerini kazanması örnek gösterilebilir (Toprak, 2014, s. 396). Yakın zaman için ise Hüda-Par veya SP gibi yine din temalı partilerin yeterli seçmen desteğine sahip olmamasına da benzer anlamlar taşımaktadır. Yani din seçmen tercihiinde bir faktördür ancak tek değildir.

deklare ederler veya diğer bir deyişle, niçin siyasal alanda aktif bir rol oynarlar? Bu soruya cevap verebilmek için öncelikle Türkiye’de dinî cemaatlerin nasıl tanındığına bakmak gerekir. Çaha dinî cemaatlerin bir ucunda Katolizm diğer ucunda ise Protestanlık tarzı bir ahlakî inanca sahip olduklarını ifade eder (Çaha, 2005:486). Yani dinî cemaatler dinî değerlere çok düşkün olabilecekleri gibi dünya hayatından da kendilerine düşen nasibi almak isteyebilir. Ancak soru Türkiye’de din ve siyaset ilişkisi üzerinden değerlendirildiğinde, mülakatlardan elde edilen veriler dinî cemaatlerin destek vereceklerini iddia ettikleri belirttikleri siyasal aktörleri kamuoyuna deklare etmelerinin arka planında, adayların dinî kimlikleri, cemaatin tutumu ve dinî özgürlükler gibi dinî temalı nedenler ve siyasal aforoz ve kazanılmış haklarını kaybetme gibi siyasal endişelerin olduğunu ortaya koymaktadır. Yani olay sadece dinî değerler veya dünya hayatı arasında bir tercihten ziyade dinî cemaatlerin siyasal tercihleri yol taşlarını döşeyen önemli faktörler olmaktadır.

Dinî cemaatlerin var oluş nedeni dinî değerler olmakla birlikte, bu cemaatlerin kişi veya fikir noktasında referans aldıkları kaynaklar farklı olabilmektedir. Örneğin; kendilerini Nur Cemaati olarak tanıtan bazı cemaatlerin siyasal alandaki referans noktası Bediüzzaman Said Nursi olmuştur. Diğer bazılarının ise Nakşibendî Tarikatı’nın bir kolu olan Menzil Şeyhleri olmuştur. Kişiden ziyade belirli bir düşünce etrafında birleşen dinî cemaatler de mevcuttur. Bu durum dinî cemaatler arasında farklı siyasal anlayışlara da neden olabilmektedir. Bu noktada D5’in görüşleri dinî cemaatler arasındaki siyasal görüş farklılığını açıklar niteliktedir. Dinî cemaatlerin bir siyasal harekete kanalize edilmesini doğru bulmadığını ifade eden D5’e göre kişiler aklın ve kalbin yolunu takip ederek siyaseten doğru bir karar verebilirler.

D5 bu durumu şöyle anlatıyor:

Bizim bulunduğumuz camia Risale-i Nur camiasıdır. Biz özgürlüğü ve ferdi çok önemsiyoruz. Dolayısıyla fertten gelen şeyi tutup da bir yere yönlendirmek bizce insan fitratına aykırıdır. Yani zaten herkes kime oy vereceğini çok iyi bilir. Ayrıca Nur talebelerinin siyasetle aralarında bir mesafe olmalı. Geçmişte de bunun örnekleri var. Nur talebeleri hiçbir partiye oy vermediler ve herhangi bir partinin taraftarı olmadılar. Çünkü Bediüzzaman'ın kendisi “Allah bizi siyasetten sakındırsın.” demiştir ve verdiği örnekte şöyle diyor: “Kişi kendi partisinden olan şeytani melek ve karşı partiden olan âlim, muttaki birini de şeytan olarak kabul edebilir.” Bu sebeple biz oy vereceğimiz siyasal aktörlerle ilgili genel karar açıklamayı ve kişileri siyasal bir mercie yönlendirmeyi doğru bulmuyoruz.

Oy verecekleri partiyi kamuoyuna deklare etmeyen ancak kurumsal yapı içerisinde Cumhuriyet İttifakını destekleyeceklerini açıklayan D6’ya göre, dinî cemaatlerin siyasal tercihlerini belirleme ve bunu deklare süreci öncelikle cemaatlerin kendi prensiplerine ve sonrasında ise dış dinamiklere bağlı olarak değişmektedir. Cemaatlerin tutum ve dış dinamiklerin detaylarına değinen D6’nın konu ile ilgili yorumu şu şekildedir.

Dinî cemaatlerin oy verecekleri partileri kamuoyuna deklare etmelerinde çok farklı dinamikler etkili olmaktadır. Az önce bahsettiğim gibi bu etkenlerden bir tanesi de cemaatlerin tamamen dayandığı İslamî referanstır. Dinî cemaatin oy verme ya da daha doğrusu bir siyasal oluşumu desteklemenin İslam’a uygun olup olmadığı noktasındaki kanaati nedir? Bu bir etkidir. Az önce bahsettiğiniz gibi gelecek iktidarın hışmına uğrama gibi bir durum da söz konusu olabilir. Bu yüzden her bir sivil toplum kuruluşunun deklare etmesi gerekiyor mu gerekmiyor mu tamamen kendi iç özel meseleleridir diyebiliriz.

Kur’an-ı Kerim’in İslam’ın “yönetim modeli” konusuna bir cevap vermeyişi dinî değerlere sahip kesimler arasında oy kullanmanın meşruiyeti ile ilgili farklı yaklaşımları gün yüzüne çıkartmıştır. Bu noktada siyaseti, dinî değerlerin var olması için önemli bir araç olarak gören kesime karşı, diğer tarafta siyaset ile aralarına bilinçli olarak mesafe koyan kesim oy vermeyi bir mesuliyet olarak kabul etmiştir. Bu kesimler için siyaset uzak durulması gereken yasak elma gibidir. Dinî değerlere sahip kesim arasında oy kullanma ile ilgili bu farklı yaklaşıma değinen ve Cumhuriyet İttifakı lehine oy kullanacaklarını açıklayan D3’e göre oy kullanmak bir rejim onayından ziyade sadece yerine getirilmesi gereken anayasal bir görevdir. D3’ün konu ile ilgili görüşleri şu şekildedir:

Bugün İslamcı diye nitelendirilen bazı kesimler içerisinde oy kullanmanın haram olduğunu söyleyenler var. Bu söylemin ilk sebebi, oy veren kesimin oy verdiği siyasal aktörlerin hatalarına ortak olacağı düşüncesidir. İkincisi, diyorlar ki: Bugünkü rejim gayriislamî bir rejimdir ve gayriislamî bir rejime destek de verilmemelidir. Dolayısıyla da onlara oy veren kişinin dinden çıkacağını söylerler. Bunlar tabii biraz marjinal diyebileceğimiz Selefi düşünceye aittir. Bu noktada bence, oy kullanmak rejimi oylamak değildir. Yani var olan rejimi zaten İslamî bir rejim olarak kabul etmiyoruz. Dolayısıyla burada verilen oylar bir mesuliyet doğurmaz. Oy kullanmak anayasal bir görev olarak yerine getirilmektedir.

Dinî cemaatlerin oy verecekleri partileri kamuoyuna deklare edip etmeme konusunu siyasal aforoz korkusuyla ilişkilendiren ve siyasal kutuplaşmaları örnek göstererek Türkiye’deki iktidar mücadelesinin yeri geldiğinde bir hesaplaşma aracı olarak kullanılabileceğini söyleyen ve bunun bunu demokrasi sorunuyla ilişkilendiren D1’in bu konudaki görüşleri şu şekildedir:

Türkiye tarihine baktığımız zaman, bizdeki siyasal oluşumlar genelde kutuplaşma üzerinedir. Bir siyasal yapı iktidara geldiği vakit kendisinden olmayan yapıyı ister istemez bertaraf ediyor.

Türkiye siyaset tarihi ne yazık ki bunun acı gerçekleriyle doludur. Türkiye’de bir demokrasi sorunu vardır. Yani gelişmiş ülkelerdeki gibi gelen iktidarın farklı fikirlere saygılı olması ve toplumun tümünü kucaklaması pek mümkün olmamaktadır. Düşünün ki ülkemizde her on yılda bir darbe yaşanmış. Türkiye tarihinde altmış da yetmiş de seksen de doksan yedi post-modern darbesi, 15 Temmuz darbesi vesaire ister istemez kanaatimce bu dinî yapıların böyle bir çekincesi illaki vardır. Açık bir şekilde kendilerini ifade ettikleri takdirde bazı okların hedefi olma durumu olabilir. Bu da onların oy verecekleri siyasi ittifakı kamuoyuna açıklama ve açıklamamalarındaki etkenlerden bir tanesidir.

Eldeki veriler, dinî cemaatlerin oy verecekleri partileri kamuoyuna deklare etmelerini farklı nedenlerde açıklar niteliktedir. Özellikle demokrasi zayıflığına yapılan vurgu dinî cemaatlerin siyasal tarafgirliğini açıklar niteliktedir. Diğer taraftan dinî cemaatler özünde bir sivil toplum kuruluşudurlar ve gerçek şu ki sivil toplum kuruluşlarının siyasal tarafgirliği esasında kendi özünden yani sivil toplum kuruluşu olma ruhundan uzaklaşmalarına neden olmaktadır.

Dinî Cemaatlerin Oy Tercihlerini Belirleyen Parametreler

Bireyin olduğu kadar sosyal grupların da oy davranışları için stabil veya genel geçer nedenlerden bahsedilmemektedir. Ancak konu oy tercihi ve değerler bağlamında konu ele alındığında her sosyal grubun öncelikle kendi değerlerini paylaşan siyasalara yönelmesi, beklenen bir durumdur. Bu başlık altında da araştırmaya dâhil edilen dinî cemaatlerin oy tercihlerini belirleyen parametrelerin üzerinde durulmuştur. Elde edilen bilgilerden hareketle bu cemaatlerin oy tercihlerinde şu parametreler öncelikli olmuştur: Dinî değerler, korku ve endişeler, aday sayısı ve ehven-i şer anlayışı.

Dinî Değerler

Dinî cemaatlerin oy tercihlerini belirleyen parametrelere bakıldığında, ilk olarak rasyonellikten ve partizanlıktan uzak³, sosyolojik alt yapısı olan ve değer önceliklerine uygun tercih yaptıkları anlaşılmaktadır. Yani ekonomi, insan hakları, demokrasi, bireysel özgürlükler ya da dış ticaret açığı gibi daha rasyonel parametreler üzerinden yapılan bir tercih yerine kendileriyle ortak değerleri olan adaya/ittifaka yönelmektedirler. Bu noktada adayların dinî kimlikleri ve partilerin dinî değerlere yaklaşım politikaları dinî cemaatlerin oy tercihlerinde etkili

³ Oy tercihinde rasyonellikten uzaklaşıldığında partizanca tercihler beklenebilir. Ancak burada dini cemaatler oy vereceklerini ifade ettikleri partiyi tam manasıyla benimsemedikleri için dini cemaatlerin oy tercihlerini anlamak adına “rasyonellikten ve partizanlıktan uzak” tanımlaması yapılmıştır.

olmaktadır. Diğer bir deyişle dinî değerler, dinî cemaatlerin oy tercihlerinde öncelikli bir nedendir.

Çalışmaya katılan dinî cemaatlilerden biri olan D1, dinî cemaatlerin kendileriyle benzer dinî değerlere sahip siyasal aktörleri tercih etmelerini Demokrat Parti (DP) örneğini vererek şu şekilde açıklamaktadır:

Bu toplum, Müslüman bir toplum. Namazını, ibadetini, din anlayışını, özlemlerini, hayallerini, bu değerlerden alıyor. Ancak Kemalist partiler bezen bu hayalleri dikkate almıyor. Laik, seküler, (buradaki virgöl kalkacak) Batılılığı dayatıyorlar. Efendime söyleyeyim; senin giyim kuşama karışıyorlar, alfabene karışıyorlar, kitabına, ezanına karışıyorlar. Cumhuriyet rejimi, Kemalist rejim kurulurken dayattığı şeyler İslamî kesimi ciddi anlamda rahatsız ediyor. Bu nedenle başından beri, biz Müslümanlar bunun karşısında bizim değerlerimizi temsil eden bize yakın olmamasına rağmen CHP içinden gelen, seküler olmasına rağmen Müslümanların duyarlılıklarının belli oranda karşılayacağını vaat ettiği için Adnan Menderes’i seçtik. Şimdi de dinî değerlerimizi yaşama noktasında herhangi bir endişe yaşamamak için Cumhur İttifakını destekliyoruz.

Kişilerin ne ölçüde dindar olduklarını veya oy tercihlerini ne ölçüde dinî değerlerle ilişkilendirdiklerini söylemek gerçekten zor bir durumdur. Ancak araştırmaya dâhil edilen öznenin dinî cemaatler olması, oy tercihinde dinî değerleri önemli bir yönlendirici haline getirmektedir. Diğer bir deyişle, dinî cemaatlerin dinî değerlerinden bağımsız kalmalarının mümkün olmayacağı aşikârdır. Ancak burada asıl üzerinde durulan ise öznenin oy tercihindeki öncelikli referanslarının ne derece din kaynaklı olduğudur. Yani dinî cemaatler aldıkları kararları dinî değerlere sahip oldukları için mi alıyorlar yoksa onları dinî değerler üzerinden bir tercih yapmaya iten farklı gerekçeler var mı?

Bu sonuç aynı zamanda Türkiye’nin siyasal tarihi, mevcut demokratikleşme düzeyi, siyasal kültür ve siyasal aktörlerin seçim stratejileri ile yakından ilişkili olmaktadır. Öncelikle demokratik değerlerin tam oturmadığı toplumlarda seçimler gerek kimlikler gerekse kadrolar arasında bir hesaplaşma anlamı taşımaktadır. Muhafazakârların galip geldiği seçimlerde seküler seçmenin, Türk milliyetçilerinin kazandığı seçimlerde Kürtlerin, Sünnilerin kazandığı seçimlerde ise diğer mezheplerin güvenlik ve gelecek endişeleri ortaya çıkmaktadır. Aynı senaryo tersi için de geçerlidir.

D2’nin bu konudaki düşünceleri:

Bediüzzaman'ın Demokrat Parti dönemindeki hükümet ricaline gönderdiği bazı tavsiyeler, bazı önerilerdir. Dönemin şartlarında Bediüzzaman DP'yi desteklemiştir ve DP'den başta ezanın Arapçaya döndürülmesini ve devamında Ayasofya'nın tekrardan cami olarak kullanılmasını, Risale-i Nur'ların Diyanet İşleri Başkanlığı eliyle bastırılmasını, Risale-i Nur'ların Milli Eğitim müfredatına girmesini istemiştir. Bu örnekler üzerinden bakıldığında, dinî değerlere sahip kesimlerin hak ve özgürlükler konusunda Ak Parti'nin gayretleri ortada. Örneğin; Ak Parti iktidarında başörtüsü meselesi çözüldü. İmam Hatiplerin maruz kaldığı kat sayı kısıtlaması kalktı. Ayasofya asıl hüviyetine kavuştu. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından Risale-i Nur'lar basıldı. Kur'an-ı Kerim ve Peygamberimizin hayatı okullarda seçmeli ders olarak okutulmaktadır. Sayılan örnekler bizim Ak Parti'ye oy vermemizi gerektiren sebepler diyebiliriz.

Tek Parti döneminde de dinî değerlerin kamusal alanın dışına itilmesi, dinî değerlere sahip kişiler ile rejimin karşı karşıya gelmesinde önemli bir neden olmuştur. Merkez ve Sağ iktidarlar döneminde dinin kamusal alandaki varlığı ile ilgili girişimler olmuşsa da 28 Şubat sürecinde yaşananlar bu konudaki ümitlerin azalmasına neden olmuştur. Ancak Ak Parti döneminde dinî değerlerin kamusal alanda da görünür olması, bu değerlere sahip kişilerin, özellikle dinî cemaatlerin Ak Parti'ye yönelmesini sağlamıştır. D2'nin dinî cemaatlerin 2023 seçimlerinde Ak Parti/Millet İttifakını tercih etme nedenleri için verdiği örnekler de bu durumu teyit eder niteliktedir.

Korku ve Endişeler

Dinî cemaatler için dinden uzaklaşma korkusu Tanzimat'la birlikte var olmaya başlamıştır. Cumhuriyet'in kuruluşu itibariyle de -özellikle de Tek Parti döneminde- hem günlük yaşamda hem de devlet teşkilatında dinî usul ve esasları kaldırmak adına ilk başlarda Halifelik ve Evkaf ve Şer 'iye Vekâleti (*Vakıflar ve Din İşleri Bakanlığı*) dinî otoritenin verdiği fetvadan hareketle (Avcıoğlu, 1971:235) devre dışı bırakılmış ve sonrasında da Evkaf ve Şer 'iye Vekâleti yerine Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur. Bilinçli bir tercih olarak dinî değerlerin toplumsal ve siyasal yaşamın dışına itilmesinin sonucunda dinî değerleri korumacı bir düşünce ve davranış modeli çıkmıştır.

Kemalist ideolojinin hâkim olduğu dönemlerde dinî değerlere sahip kişilerin kamusal alanda yaşadıkları sorunlara değinen D7'nin verdiği örnekler, dinî cemaatlerin mevcut durumda elde ettiği kazanımları kaybetme endişesini açıkça ortaya koymaktadır. 2023 yılı Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Recep Tayip Erdoğan'a oy vereceklerini deklare eden

cemaatlerden birinin Diyarbakır temsilcisi olan D7, mensubu olduğu cemaatin aldığı kararı şu şekilde savunmaktadır:

Biz Müslümanlar yıllarca fişlendik. Bazen çalıştığımız kurumlarda namazlarımızı gizli gizli kıldık. Şükürler olsun, Ak Parti iktidarıyla birlikte bu son buldu. Eskiden kadınlar başörtülerinden dolayı eğitimlerini sonlandırmak zorunda kalıyorlardı. Şimdi bakıldığında farklı meslek gruplarındaki kadınlar başörtülerıyla çalışıyorlar. Bu kazanımlar çok önemli. Dindarlar en çok Tek Parti hükümeti zamanında zorlandılar. Ezan Türkçeye çevrildi. Kur’an Kursları kapatılıyordu. Dini öğrenecek yerler kalmadı. Şimdi öyle değil. Kadın, erkek, çocuk, genç herkes istediği zaman dinini öğrenebiliyor.

Dinî değerlere sahip kişilerin geçmiş yıllarda yaşadıkları zorlukları CHP ile ilişkilendiren D3’e göre CHP’nin dinî değerlere sahip kişilere ve cemaatlere yönelik olumsuz tavırları 2023 yılı seçimlerinde dinî cemaatlerin verdiği kararları etkilemiştir. D3 dinî cemaatlerin oy kullanırken referans aldıkları dinamikleri şu şekilde açıklamaktadır:

Bir kere 80-90 yıllık bu ülkenin bir geçmişi var. Yani Cumhuriyet öncesini saymıyoruz. Cumhuriyet 1923 ve şu an 2023. 100 senelik bir geçmişi var. 100 sene önce kurulmuş bir parti vardır. O partinin birincisi, sonra ikincisi ve arkasından gelen tüm liderlerinin İslamî şaire karşı nasıl bir duruş sergilediklerini hepimiz biliyoruz. Baştan başlamak suretiyle, camilerin kapatılması, camilerin satılması, camilerin depoya, kışlaya, ahıra hâşâ çevrilmiş olması, kılık kıyafete karşı ve Kur’an harflerine karşı yapılan inkılâp, medrese ve tekkelerin kapatılmış olması... Oradan başlamak suretiyle süregelen bir tablo var. Yani bir karnesi var. Şimdi bu karneye, 100 yıllık bu karneye baktığında senin zihninde bu kişinin, bu kişinin zihin ve fikir dünyasının ne olduğunu anlıyorsun.

Araştırmaya katılan katılımcılar içerisinde Millet İttifakı lehine destek açıklayan tek dinî cemaatin temsilcisi olan D4, kurumsal olarak aldıkları kararda CHP’yi diğer dinî cemaatlerden farklı olarak Cumhuriyet dönemi CHP’si ile kıyaslamayıp bugünün şartlarında bu partinin neler yaptıklarına odaklandıklarını ifade etmektedir.

Eğer CHP’nin şu anki halini eğer biz göz önüne alırsak tamamen o eski CHP’den insan hakları konusunda çok farklı olduğunu görüyoruz. Efendim işte eskiyle hesaplaşmak, efendim insanlarla helalleşmek, ondan sonra demokrasiye hizmet, insanlığa hizmet için herhangi mesela büyük bir olay karşısında ortaya koydukları tavır. Mesela en son deprem meselesinde bunu gördük. Yani bir iktidardan çok daha fazla meseleye alakadar oldular, geldiler, ondan sonra yardım ettiler vesaire. Elbette biz bu noktadan demokrasi düsturlarını, prensiplerini gösteren, ona riayet eden partiyi ebetteki destekleriz.

Mülakatlardan elde edilen bilgiler, dinî cemaatleri siyasal bir taraf olmaya iten temel neden, destekledikleri siyasal partilerin yüksek düzeyde dinî bütünlüğe sahip olmalarından ziyade rakip adayların dinî değerler ile arasında bir asırdır kapanmayan mesafenin olmasıdır. Zaten Kılıçdaroğlu’nun “helalleşeme” çağrısı (chp.org.tr, 2022) bunun en açık örneği olmakla birlikte

dinî değerlere sahip seçmenin en az yöneldiği partilerden birinin CHP olması (turkuazlab.org, 2020) bu durumu daha açık kılmaktadır. Yani Türkiye siyasal tarihi bağlamında bu konu ele alındığında dinî cemaatlerin oy verme davranışlarını belirleyen gerekçelerden biri geçmişin korkuları ve geleceğin endişeleri olmaktadır. Bu durum adaylar içerisinde CHP ve/veya sol partilerin olması durumunda kendini daha çok göstermektedir ve nihayetinde bu endişe ve korkular dinî cemaatleri zorunlu bir AKP/Cumhur İttifakı seçmeni yapmaktadır.

Aday Sayısı ve Ehven-i Şer Anlayışı

Türkiye 2023 yılı Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde 3 aday yarıştı. Rekabetin birkaç aday etrafında döndüğü seçimlerde, tercihleri hiçbir adayla örtüşmeyen bireylerin çekimser kalma olasılığı daha yüksektir (Bol ve Ivandic, 2022:2006). Bununla birlikte mevcut adaylar içerisinde zorunlu bir tercih ve benzer tabana sahip siyasal partiler arasında seçmen kayması beklenen bir sonuçtur.

Ehven-i Şer anlayışı, aday sayısının az veya aday tercihinde oluşan kararsızlık durumunda dinî değerlere sahip kesimlerin başvurduğu bir çözüm arayışıdır. Dinî cemaatlerin mevcut durumda oy tercihlerinde bir çıkmazın içerisinde olduklarını söylemek gerekir. Diğer bir deyişle gönül rahatlığıyla yapılan bir tercihten ziyade mevcut adaylar arasından birini zorunlu tercih sürecinin hâkim olduğu kabul edilmektedir. Bu noktadaki referans ise İslam siyaset düşüncesinin genel uygulamalarından biri olan Ehven-i Şer anlayışıdır. Bu anlayışta mevcut adaylardan hangisinin daha az zararlı olacağı saptanarak bir tercih süreci işlemektedir. “Yani zamanın şartlarının zorlaması neticesinde iki şerden veya iki zarardan daha hafif olanı tercih edilir.” (Bakkal, 2018:24)

Oy tercihlerindeki kararsızlığın giderilmesi için iki şer arasında bir tercih yapmaya zorlandıklarını ifade eden D3’un bu konu hakkındaki düşünceleri şu şekildedir:

Bir tercihte bulunacakken bir hayır ve bir şer karşı karşıya geldiyse Müslüman hayrı tercih etmek zorundadır. Bu bir zorunluluktur. Ama iki tane şer karşı karşıya gelirse o zaman az şerli iyi, çok şerlinin karşısında yine tercih etmek bir zorunluluk haline gelir. Bugün Türkiye’deki Müslümanların düştüğü durum da budur. Yani bir hayırla bir şer arasında bir tercih yapma mecburiyetinde değil, bir şer ile bir daha şerli olan arasında bir tercih yapmak zorundalar. Onun için ehven-i şer diye isimlendirdiğimiz iki şerden daha az şerli olanı tercih etmek suretiyle çok şerli olana duçar olmamak gibi bir tercih yapmak durumundayız.

Oy tercihlerini Ehven-i Şer anlayışı üzerinden gerekçelendiren Nur cemaatlerinden biri olan D2, bu yaklaşımı tercih etmelerini Tek Parti döneminde başta Bediüzzaman ve diğer Nur cemaati gönüllülerine yapılan haksızlıklar üzerinden gerekçelendirmektedir. D2'nin bu konudaki yaklaşımı şu şekildedir:

CHP, 1925'ten 1950'lere kadar Üstat Bediüzzaman'ı hapselere koymuş mu? Koymuş. 19 defa zehirlenmiş mi? Yani yemeğine zehir konulmuş, hapishanede iğne vurulmuş, zehirlenmiş. Üstat ben diyor 25 yıl çekmediğim cefa kalmadı. Hapishanelerde bir serseri gibi dolaştırıldım. Ayrıca Bediüzzaman diyor ki: Bu millet iradesiyle Cumhuriyet Halk Partisini iktidara getirmeyecek. Yani o azami şer, bu CHP'nin şerri Ak Parti'nin şerrinden daha fazla. Yani biri kolunuzu kesmek istiyor diğeri parmağınızı. Doğal olarak kolun kesilmesinden parmağın kesilmesi tercih edilir.

Ehven-i Şer anlayışının fikhî bir dayanağı olduğunu ifade eden D6'nin yaklaşımına göre, seçimler kötü olanı değiştirmek için bir araç olmaktadır. Ehven-i Şer de kötülüğü düzeltecek kesimin tayini noktasında önemli bir anlayıştır.

Ehven i Şer fıkhıta bir kaidedir. Evet, neticede ülkeyi yönetecek olan kişinin dünya görüşü, bakış açısı çok önemlidir. Siz buna tarafsız olamazsınız. Bir şekilde. Yani ya doğrudan destek ya da dolaylı destek ya da sükût ikrar eder. Dürüst insanlar, adil insanlar bu ülkeyi yönettiği zaman herkesin hakkını bu gözetecek. Ama düşünün ki mesela hak, hukuk noktasında sadece belli bir kesimi destekleme, belirli bir kesime öncelik veren, farklı fikir ve düşüncelere karşı ötekileştirici bir dil kullanan bir siyasi oluşumu desteklemek de ayrı bir vebaldir. Neticede siz, yani bir kötülük gördüğünüz zaman hadiste geçtiği gibi elinizle düzeltebilirsiniz. Düzeltin onu. Yapamıyorsanız dilinizle düzeltin. Onu da yapamıyorsanız kalbinizle buğz edin. Neticede bir şekilde yani aslında doğrudan ya da dolaylı bir tarafta olmak zorundasınız. İslam'ın insana yüklediği yükümlülüklerden bir tanesi de budur.

Ehven-i Şer anlayışının dinî bir motif olduğunu ifade eden ve oy tercihinin dinî referanslardan ziyade projeler üzerinden değerlendirilmesi gerektiğine inandığını ifade Nur cemaatinin farklı bir kolu olan D5 bu konudaki yaklaşımı yaşanmış bir örnek üzerinden açıklamaktadır:

Türkiye'deki politikayı veya siyaseti dinî argümanlarla izah etmeye kalkışmak bence başlı başına problem olur. Yani sonuçta bu dinî bir şey değildir. Bu dünyevi bir şeydir. Dünyevi bir şeyi yönetme planımız var, projemiz var. Geçen sene Ak Parti'nin bir milletvekili adayı geldi. Kendi planını, projesini anlattı ama aynı şekilde Saadet Partisi de geldi. Hani bizim bir programımız var. Şunu anlatıyoruz. Buna ne diyorsunuz? Yani fertlerin içine girip böyle dünyevi bir yönetime talip olmaları, bunu dinî argümanlarla, dinî bir şeymiş gibi kutsiyet atfetmeyi doğru bulmuyoruz.

Ehven-i Şer uygulaması dinî cemaatler için önemli bir referans noktası olmaktadır. Ancak burada üzerinde asıl durdurulması gereken şey, dinî cemaatlerin Ehven-Şer terazilerinin ne

derece hassas tarttıdır. Mülakatlardan elde edilen bulgular, duygusallık kefesinin rasyonellik kefesinden daha ağır bastığını göstermektedir.

Verilen Kararın Diyarbakır Özelindeki Tartışması

Kişilerin değer öncelikleri ve siyasal tercihleri arasında bir ilişki kuran Ronald Inglehart'a göre, dinî değerleri yüksek kişilerin dinî değerleri olan partilere ve etnik değerleri diğer değerlere kıyasla daha öncelikli olan kişilerin de etnik değerleri barındıran partileri desteklemeleri mümkün olmaktadır (Inglehart, 1997:10).

Araştırmaya katılan dinî cemaatlerden biri dışında diğerleri Cumhuriyet İttifakına, özelde ise Ak Parti ve Recep Tayyip Erdoğan lehine oy kullanacaklarını ifade etmişlerdir. Diyarbakır'ın siyasal atmosferi (Yeğen, 2015:9-19) göz önünde bulundurulduğunda Ak Parti'nin Türk milliyetçiliğinin temsilcisi MHP ile ittifak içerisinde olması, cemaatlerin aldıkları kurumsal kararın Diyarbakır'daki cemaat mensupları arasında dinî ve etnik değerler arasında herhangi bir çatışmaya neden olup olmadığı merak konusu olmaktadır.

Ak Parti'nin MHP ile ortaklığını bir var olma mücadelesi ve zorunlu bir birlikteliğe benzeten D3'e göre MHP, Ak Parti için bir can simidi olmuştur ve buna neden olan parti ise Kürt siyasal hareketinin temsilcisi olan HDP'dir.

Son 10 senedir Ak Parti hayatta kalma mücadelesi veriyor. Yani Ak Parti'nin, MHP'ye sıkı sıkıya sarılmış olması, MHP'yi hazmetmesinden, benimsediğinden ziyade ondan bağımsız iktidarda kalamamasıdır. Ak Parti'nin MHP ile ittifak olmasının ikinci bir sebebi ise, bu Çukur Savaşlarında artık HDP'nin Recep Tayyip Erdoğan'a çelme takması, hıyanet etmesi ve çözüm sürecini bitirmesidir. Geçen senelerde Kürt sorununun çözümü adına normalleşme ve silah bırakma ve sorunun siyasal çözümleri tartışılıyordu. Ancak HDP'nin çözüm sürecini baltalamasının neticesinde de Ak Parti MHP ile iş birliği geliştirdi. Bu iş birliğinin Ak Parti'ye eksileri de olmaktadır. Örneğin; Kürtlerin oyunun bir kısmının kaybedilmesi veya Ak Parti'nin söylemine MHP söyleminin baskın gelmesi. Bununla birlikte, devlet bürokrasisinde MHP'nin teşkilatlanması bu ittifakın eksileridir.

Mülakatlardan elde edilen sonuç; dinî cemaatlerin Kürt sorununa karşı durması bakımından Ak Parti ile MHP arasındaki ittifaka karşı mesafeli olduklarını ortaya koymaktadır. Ancak MHP ve HDP'nin dinî değerler üzerinden değerlendirilmesi durumunda ise Ak Parti ve MHP arasındaki iş birliğinin Kürtler açısından bir sorun oluşturmayacağı da savunulmaktadır. Kürt sorununun çözüm sürecinin toplumun genelinde kabul gördüğünü ifade eden D1, çözüm süresiyle birlikte milliyetçi duyguların törpülendiğini ancak Ak Parti ve MHP arasında oluşan

ittifaktan sonra ise milliyetçi söylemlerin genel politikalara yansıdığı ve bunun Kürtler için bir sorun olduğunu belirtmiştir. Ancak dinî değerler üzerinden olaya bakıldığında ise dinî cemaatlerin MHP ile sorun yaşamadığını ifade eden D1, bu konudaki düşüncelerini şu şekilde devam ettirmektedir.

MHP ile Ak Parti'nin kurduğu ittifaka ilk günden itibaren itiraz ettik. Ak Parti kurulduğu günden beri Türkiye'de aynı zamanda hem Kemalizm'i hem de milliyetçiliği geriletmişti. Çözüm süreci, Kürtlerin yüzde 95'inin kabul ettiği, Türklerin neredeyse yüzde seksen beşinin kabul ettiği bir noktaya gelmişti. Milliyetçilik ciddi anlamda geriletildi. Ancak geline noktada, seçmenleri etkilemek için milliyetçiliğin tırmandırıldığını görüyoruz. Bu seçimde de benzer şeyleri görüyoruz. O nedenle gerek İYİ Parti olsun gerek Milliyetçi Hareket Partisi olsun gerekse de işte ATA ittifakının Zafer Partisi vesaire gibi partiler olsun biz bunları kendimizden görmüyoruz. Zafer Partisini CHP'den daha sol buluyoruz. Daha saldırgan, daha çok öteki yönetimi görüyoruz. Ama MHP işte bizim dinî değerlerimizle problem yaşamıyor. Bizim için üst kimlik İslam kimliğidir.

Mülakatlardan elde edilen bilgilere bakıldığında, bu konuda açık bir hoşnutsuzluğun olduğu anlaşılmaktadır. Ancak diğer taraftan Ak Parti'nin bu ittifakın bir parçası olması Diyarbakır'daki dinî cemaat temsilcilerinin alınan kurumsal kararı meşrulaştıran bir söylem geliştirmelerini de zorunlu kılmaktadır. Bu noktada özellikle MHP'nin dinî değerleri savunan söylemleri ve çözüm süreci sonrasında Kürt siyasal hareketinin temsilcisi olan HDP'nin ise barışın sağlanması noktasında samimiyetsizlikle itham edilmesi bu ittifakı meşrulaştıran iki argüman olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç

Dinî cemaatlerin 2023 yılı Cumhurbaşkanlığı ve genel seçimlerinde oy tercihlerinin ele alındığı bu çalışmada elde edilen veriler özet olarak şunu göstermektedir: İlk olarak, dinî cemaatlerin önemsendiği öncelikli değer din olmaktadır. Dinî inanç atmosferinin yoğun olduğu toplumlarda dinî değerlerin siyasal tercihleri yönlendirmesi beklenen bir durumdur (Mardin, 2019; Toprak, 2014). Ancak mülakatlardan elde edilen bilgiler bu değeri öncelikli kılan gerekçelerin pür dinî inanç temelli olmadığını da ortaya koymaktadır. Yani dinî cemaatler tarafından hangi partilerin ne derece dinî değerlere sahip olduğu ile ilgili yapılmış bir çalışmadan söz edilmemektedir. Durum böyle iken dinî cemaatler oy vereceklerini iddia ettikleri partileri nasıl olur da dinî argümanlarla savunurlar?

Mülakatlardan elde edilen bilgiler dinî cemaatlerin bu noktada iki yolu takip ettiklerini göstermektedir. Birinci, adayların ve partilerinin siyasal geçmişleri bu konuda önemli bir referans noktası olmaktadır. Dinî değerler bağlamında gerek Ak Parti gerekse de Cumhuriyet İttifakının siyasal hafızada edindiği yer ile Millet İttifakının ana paydaşı olan CHP'nin siyasal hafızada edindiği yer bir olmamaktadır. Biri milli görüş geleneğinden beslenerek var olmuşken diğer tarafta CHP, dinî değerlere sahip kesim için Kemalist ideolojinin temsilcisi olarak kabul görmektedir. Kemalist ideoloji ile dinî değerlere sahip kesim arasındaki mücadele de hiç şüphesiz siyasal hafızadaki tazeliğini korumaktadır. Yani Kemal Kılıçdaroğlu'nun dinî cemaatler tarafından CHP'nin geçmişinden bağımsız olarak değerlendirilememesi doğrudan Recep Tayyip Erdoğan için bir avantaj doğurmaktadır.

Bu durum dinî cemaatlerin aday tercihinde dile getirdikleri ikinci nedeni de ortaya çıkarmaktadır: Korku ve endişeler. Dinî cemaatlerin Tek Parti ve Kemalist ideolojinin hâkim olduğu dönemlerde dinî değerler noktasında yaşadıkları endişeler ve şu ana kadar en çok kazanım elde ettiği dönemlerin AKP Parti iktidarıyla paralel olması var olan kazanımların korunması düşüncesini yani “eldekilerden olma korkusunu” geliştirmiştir. Buradan hareketle dinî cemaatler için oy tercihinin deklare edilmesi her ne kadar dinî değerler etrafında şekillenmiş gibi görünse de bunu tetikleyen nedenler salt din kaynaklı olmayıp Cumhuriyeti kuran ideolojinin dinî değerlerden soyutlanmış bir devlet modeli inşasının neden olduğu korku, endişe ve bastırılmış duyguların yanında dinî değerlerin kamusal alandaki varlığını devam ettirmeye yönelik bir hamle olarak okumak gerekir.

Son olarak, aday sayısının sınırlı olması dinî cemaatlerin oy tercihindeki önemli göstergelerden biri olmuştur. Bu noktada başvurulacak Ehven-i Şer anlayışının da ayrıca üzerinde durulması ve tartışılması gerekmektedir. Çünkü Ehven-i Şer anlayışını ortaya koyan parametreler hem çok soyuttur hem de bu anlayışın farklı şekillerde yorumlanması farklı siyasal alternatiflerin de önünü tıkamaktadır. Ayrıca parti ve adaylardan bağımsız olarak araştırmaya dâhil edilen dinî cemaatlerin bir parti etrafında zorunlu olarak birleşmesi ve diğer bir parti ve adaylarla ilgili endişelerinin olması Türkiye demokrasisinin sağlamlığı ile ilgili şüpheleri de gündeme getirmektedir

Kaynakça

- Abellán, M. (2023, Eylül). Catholics, Protestants, and Muslims: Similar work ethics, different social and political ethics. *Journal of Comparative Economics*, 778-815.
- Altınbaş, S. (2020). Türkiye’de Siyasal Parti Tipolojileri. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı.
- Avcıoğlu, D. (1971). *Türkiye'nin Düzeni, Dün, Bugün, Yarın*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- chp.org.tr. (2022, 8 14). *CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, Helalleşme Buluşmasına Katıldı*. chp.org.tr: <https://chp.org.tr/haberler/chp-genel-baskani-kemal-kilicdaroglu-helallesme-bulusmasina-katildi> adresinden alındı
- Çaha, Ö. (2005). Ana Temalarıyla 1980 Sonrası İslami Uyanış: Demokrasi Çoğulculuk ve Sivil Toplum. T. Bora, & M. Gültekingil içinde, *İslamcılık* (s. 476-492). İstanbul: İletişim.
- Çaha, Ö. (2008). *Bitmeyen Beraberlik Modern Dünyada Din ve Devlet*. İstanbul: Timaş.
- Çaha, Ö., Aktay, Y., Kentel, F., & Yelken, R. (2011). *Türk Toplumunda Cemaat Algısı Araştırması*. ANDY-AR Sosyal Araştırmalar Merkezi.
- Çarkoğlu, A., & Bilgili, N. (2012). A (Yeğen, 2015)levis in Turkish Politics. D. F. Eickelman içinde, *Religious Minorities in the Middle East* (s. 289-309). Boston: Brill.
- Çarkoğlu, A., & Kalaycıoğlu, E. (2009). *Türkiye’de Dindarlık: Uluslararası Bir Karşılaştırma*. İstanbul: İstanbul Politikalar Merkezi.
- Çarkoğlu, A., & Toprak, B. (2006). *Değişen Türkiye’de Din, Toplum, Siyaset*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı.
- Esmer, Y. (2002). At the Ballot Box: The Determinants of Voting Behavior. S. Sayari, & Y. Esmer içinde, *Politics, Parties, and Elections in Turkey* (s. 91-114). London: Lynne Rienner.

- Esmer, Y., & Pettersson, T. (2009). The Effects of Religion and Religiosity on Voting Behavior. R. Dalton, & H.-D. Klinge içinde, *The Oxford Handbook of Political Behaviour* (s. 1-29). Oxford: Oxford University Press.
- Güneş Ayata, A., & Ayata, S. (2002). Ethnic and Religious Bases of Voting. S. Sayari, & Y. Esmer İçinde, *Politics, Parties, and Elections in Turkey* (s. 137-155). London: Lynne Reinner Publishers.
- Gennerich, C., & Huber, S. (2021). On the Relationship of Value Priorities with the Centrality of Religiosity and a Variety of Religious Orientations and Emotions. *Religions*, 1-16.
- Heywood, A. (2013). *Politics* (4 b.). New York: Palgrave Macmillan.
- Inglehart, R. (1997). *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*. Princeton University Press: Princeton.
- Jones, J. M. (2004, Temmuz 8). *The Protestant and Catholic Vote*. www.gallup.com: <https://news.gallup.com/poll/11911/protestant-catholic-vote.aspx> adresinden alındı.
- Mardin, Ş. (2019). *Din ve İdeoloji* (27 b.). İstanbul: İletişim.
- Nişancı, Z. (2023). *Sayılarla Türkiye'de İnanç ve Dindarlık*. İstanbul: International Institute of Islamic Thought ve Mahya Yayıncılık.
- Norris, P., & Inglehart, R. (2011). *Sacred and Secular RELIGION AND POLITICS WORLDWIDE* (Cilt 2). New York: Cambridge University Press.
- Rokeach, M. (1973). *The Nature of Human Values*. London: A Division of Macmillan Publishing.
- Theodorou, A. E. (2014, Kasım 25). *64 countries have religious symbols on their national flags*. www.pewresearch.org: <https://www.pewresearch.org/short-reads/2014/11/25/64-countries-have-religious-symbols-on-their-national-flags/> adresinden alındı
- Toprak, B. (2014). Türkiye'de Dinin Denetim İşlevi. E. Kalaycıoğlu, & A. Sarıbay içinde, *Türk Siyasal Hayatı* (s. 389-401). Ankara: Sentez.

Turan, İ. (2023, Mayıs 15). Seçimin sonucunu 'Utangaç Tory'ler belirledi. (H. Zana, Röportaj Yapan) <https://www.rudaw.net/turkish/middleeast/turkey/1505202318>.

turkuazlab.org. (2020, Ocak 10). *Türkiye 'de Kutuplaşmanın Boyutları 2020*. [www.turkuazlab.org: https://www.turkuazlab.org/ ilgili-projelerimiz/turkiyede-kutuplasmanin-boyutlari-2020/](https://www.turkuazlab.org/ ilgili-projelerimiz/turkiyede-kutuplasmanin-boyutlari-2020/) adresinden alındı

Verba, S., Nie, N., & Kim, J.-o. (1978). *Participation and Political Equality: A Seven-Nation Comparison*. New York: Cambridge University Press.

World Value Survey. (2017-2021). Religion İmportant in life: <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSONline.jsp> adresinden alındı

Yüksek Seçim Kurulu. (tarih yok). *3 Kasım 2002 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları*. Eylül 21, 2023 tarihinde www.y.sk.gov.tr: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.y.sk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/2002MilletvekiliSecimi/2002_secim%20_sonuclari.pdf adresinden alındı

Yıldız, M. M. (2023). *Türkiye'de Gençlerin Siyasal Değerleri*. Gaziantep: Özgür Yayınları.

Yanatma, S. (2018). *Reuters Institute Digital News Report 2018*. Reuters Institute for the Study of Journalism.

Yeğen, M. (2015). *Kürt Seçmenlerin Oy Verme Dinamikleri*.